

Η εφαρμογή του θεωρητικού μοντέλου του Κριτικού Γραμματισμού στη λογοτεχνική ανάγνωση του αφηγηματικού κειμένου

Μεταξούλα Μανικάρου

ΕΔΙΠ

Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Περίληψη

Το μοντέλο του «Κριτικού Γραμματισμού», ως πρόταση και πρόκληση στον χώρο της εκπαίδευσης, αποσκοπεί στο πώς τα παιδιά θα μάθουν «να διαβάζουν τον κόσμο», ώστε να γίνουν ενεργοί κριτές της κοινωνικής πραγματικότητας. Να αντιλαμβάνονται, δηλαδή, ότι τα κείμενα τελούν υπό διαπραγμάτευση, είναι «ρευστά», αντιμετωπίζονται ως μη ουδέτερες ιδεολογικά οντότητες, πράγμα το οποίο οφείλεται στις ισχύουσες κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές, ιδεολογικές, οικονομικές συνθήκες. Για την εφαρμογή του μπορούν να αξιοποιηθούν τα κείμενα όλων των γνωστικών αντικειμένων, αλλά, κυρίως, η λογοτεχνία, η οποία, ως αξιακά και ιδεολογικά εμποτισμένη, επιδέχεται κριτικές αναλύσεις και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις.

Με αφετηρία τις παραπάνω παραδοχές η παρούσα εργασία θα επιχειρήσει να εφαρμόσει το μοντέλο του «Κριτικού Γραμματισμού» στο ανθολογημένο απόσπασμα του σχολικού εγχειριδίου *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄ Γυμνασίου* «Μανιτάρια στην πόλη» του Ίταλο Καλβίνο. Αρχικά, ως επισκόπηση σχετικής βιβλιογραφίας, επιχειρείται μια σύντομη αναφορά στην έννοια του κριτικού γραμματισμού και στη θέση του στο εκπαιδευτικό σύστημα. Στη συνέχεια, κατά την παρουσίαση του προτεινόμενου μοντέλου, με βάση επιλεγμένες διαστάσεις του, θα συνδυαστούν η κριτική ανάλυση και ο σχολιασμός του αφηγηματικού κειμένου, και θα διατυπωθούν ερωτήσεις και δραστηριότητες ως αντικείμενο επεξεργασίας από τους μαθητές. Τα Συμπεράσματα θα ολοκληρώσουν την εργασία.

Εισαγωγή

Ο όρος γραμματισμός (απόδοση του όρου «literacy»), στην αρχική του οριοθέτηση, παραπέμπει στον μηχανισμό και τη συμβατική ικανότητα ανάγνωσης και γραφής («γλωσσικός γραμματισμός» ή «αλφαριθμητισμός»), χωρίς οι δεξιότητες αυτές να έχουν κοινωνικές προεκτάσεις και να συνδέονται με κοινωνικές πρακτικές (Ματσαγγούρας, 2007, σ. 19· Μητσικοπούλου, 2001· Χατζησαββίδης, 2007).

Σταδιακά ο όρος γραμματισμός ή εγγραμματισμός, κατά τον Ματσαγγούρα (2007, σ. 20), καθόσον η πρόθεση «εν» τονίζει το νόημα του δεύτερου συνθετικού, αποδεδειγμένος από τη στενή σχέση με τη γλώσσα, αποκτά κοινωνικές διαστάσεις και σηματοδοτεί τη δυνατότητα του ατόμου να λειτουργεί αποτελεσματικά σε διάφορα περιβάλλοντα και καταστάσεις για την προετοιμασία και τη διαχείριση της ίδιας του της ζωής (Μητσικοπούλου, 2001· Χατζησαββίδης, 2007). Ο γραμματισμός, μέσω της χρήσης επιθετικών προσδιορισμών, π.χ. λογοτεχνικός, οικονομικός πληροφορικός, οικολογικός, οπτικός, απαιτεί νέες γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις και καθιστά σχεδόν ανέφικτη την αναζήτηση ενός ορισμού λεξικογραφικού τύπου (Barton, 2009, pp. 36-37 · Baynham, 2002, p. 16 · Kalantzis & Cope, 2001· Ματσαγγούρας, 2007, σ. 25· Χατζησαββίδης, 2007).

Τέλος, ο γραμματισμός, επιφορτισμένος με τον όρο «κριτικός», εισάγει τη διάσταση της κριτικής σκέψης και σχετίζεται με μια «χειραφετημένη διαδικασία» (Hassan, 2015) κοινωνιοκεντρικής διάστασης, κατά την οποία το άτομο στέκεται κριτικά, εκτιμά, εμβαθύνει, αναλύει, αποδομεί, στοχάζεται, δίνοντας έμφαση στο «κοινωνικό γίνεσθαι» και αναλαμβάνοντας αποτελεσματική κοινωνική δράση (Δεδούλη & Κατσαρού, 2010, σ. 10 · Luke, 2012· Χατζησαββίδης, 2010).

Ο Κριτικός Γραμματισμός, ως διδακτική πρακτική της σύγχρονης εκπαιδευτικής διαδικασίας, αποσκοπεί όχι στο πώς οι μαθητές θα μάθουν να διαβάζουν, αλλά στο πώς θα μάθουν «να διαβάζουν τον κόσμο» και «φορώντας ένα ζευγάρι γυαλιά» θα εξετάσουν και θα

αμφισβητήσουν το «οικείο και το βολικό», θα αποδεχτούν τις πολλαπλές προοπτικές της κοινωνικής πραγματικότητας και ταυτόχρονα θα γίνουν κριτές της, αναλαμβάνοντας κοινωνική δράση (Bourke, 2008, p. 305 • Gregory & Cahill, 2009, p. 6). Το κριτικά εγγράμματο άτομο αντιλαμβάνεται ότι τα κείμενα τελούν υπό διαπραγμάτευση, είναι «ρευστά», μη ουδέτερες ιδεολογικά οντότητες, εκφράζουν μια εκδοχή της κοινωνικής οργάνωσης, ενισχύοντας ή αμφισβητώντας την (Luke & Freebody, 1997, p. 5) και δεν υπάρχουν «οι σωστές αναγνώσεις τους, αλλά μόνο οι κυρίαρχες» (Mellor, O'Neill & Patterson, 1991, p. 4).

Όλα τα μοντέλα κριτικού γραμματισμού, που κατά καιρούς διαμορφώθηκαν για τη σχολική διδακτική πράξη και προτείνουν συγκεκριμένες πρακτικές «ενδυνάμωσης» (Luke, 2011, p. 218) για τους μαθητές, είναι εξ ορισμού ιστορικά έργα, με την έννοια ότι τίθενται υπό συνεχή εξέταση και αμφισβήτηση, ώστε να διασφαλίζεται ότι ο κριτικός γραμματισμός θα μείνει προσηλωμένος και θα δικαιώσει το προσδιοριστικό επίθετο «κριτικός» (Δεδούση & Κατσαρού, 2010, σ. 10 • Luke, 2012 • Κοντοβούρκη, 2013, σ. 43).

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα το «Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία» έχει ως στόχο οι μαθητές «να αποκτήσουν τις ιδιότητες ενός κριτικού και σε εγρήγορση ατόμου» και ειδικότερα αναγνωρίζει τη Λογοτεχνία «ως ένα σύνθετο πολιτισμικό φαινόμενο το οποίο χαρακτηρίζεται από την ιστορικότητα του συγγραφέα, του κειμένου αλλά και των αναγνωστών του, εκπαιδευτικών και μαθητικού κοινού» (Π.Σ., 2011^α, σ. 6 & 2011^β, σ. 21). Όμοια και το «Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών» του εκπαιδευτικού συστήματος της Κύπρου προκρίνει τη λογοτεχνική και κριτική εγγραμματοσύνη του μαθητή (Τσιλιμένη, 2017). Το μάθημα της λογοτεχνίας, το οποίο πραγματεύεται με πολυφωνικό τρόπο αξιακά και ιδεολογικά εμποτισμένα κοινωνικά θέματα με ανατρεπτικό χαρακτήρα, ενισχύει την περιέργεια και την αμφισβήτηση, επιδέχεται κριτικές αναλύσεις και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις, δημιουργώντας έναν δικό του κόσμο σε σχέση με τον πραγματικό (Αραβανή, 2011, σ. 3 • Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας Κύπρου, χ.χ., σ. 72 • Ματσαγγούρας, 2007, σσ. 178-179). Συνεπώς, «διαβάζοντας τη λέξη, διαβάζουμε τον κόσμο» (Φρέιρε, 1998), πράγμα που σημαίνει ότι η ανάγνωση θα πρέπει να διδαχθεί ως «διαδικασία σκέψης», ως «μια πράξη του να γνωρίσεις τον κόσμο και ένα μέσο κοινωνικού μετασχηματισμού» (Cervetti & al, 2001). Με άλλα λόγια, ο κριτικός γραμματισμός, επειδή «βασίζεται στην εξερεύνηση των προσωπικών, κοινωνικοπολιτικών, οικονομικών και πνευματικών διασυννοριακών ταυτοτήτων», διαμορφώνει μαθητές οι οποίοι λειτουργούν ως «διασυννοριακοί σταθμοί» (Bishop, 2014).

Προτεινόμενο Μοντέλο «Κριτικού Γραμματισμού» και επιλογή λογοτεχνικού κειμένου

Το προτεινόμενο μοντέλο κριτικού γραμματισμού που επιλέγουμε περιλαμβάνει τους εξής τομείς: I. Πλαίσιο και Κεντρικό Θέμα του Αφηγηματικού Κειμένου. II. Κειμενικό Είδος. III. Ρόλοι, Χαρακτήρες και Σχέσεις Ηρώων. IV. Προβληματοποίηση Περιεχομένου του Κειμένου. V. Εξουσία, Συμφέροντα και Διακρίσεις. VI. Προβαλλόμενη Αποψη και «Πραγματικότητα». VII. Εναλλακτικές Προσεγγίσεις της Πραγματικότητας. VIII. Το Πρόσωπο του Συγγραφέα, με τα επιμέρους ερωτήματα ανάλυσής τους (Ματσαγγούρας, 2007). Αρκετοί από αυτούς προσφέρονται ως εναλλακτικές διατυπώσεις του ίδιου περίπου ζητούμενου, οπότε θα συναντήσει κανείς ποικιλόβαθμους συνδυασμούς τους, με συνέπεια ο εκπαιδευτικός να επιλέγει τον προσφορότερο για το κείμενο, την ηλικία και εμπειρίες των μαθητών του (Ματσαγγούρας, 2007, σ. 177, 180).

Το μοντέλο αυτό θα εφαρμόσουμε στο ανθολογημένο απόσπασμα του Ίταλο Καλβίνο «Μανιτάρια στην πόλη», το οποίο περιλαμβάνεται στο μυθιστόρημα με τίτλο *Μαρκοβάλντο ή Οι εποχές στην πόλη* (Τορίνο Ιταλία, 1963) και εμπεριέχεται στο σχολικό εγχειρίδιο *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄ Γυμνασίου* (σσ. 12-15).

Κεντρικός ήρωας του μυθιστορηματικού αποσπάσματος είναι ο Μαρκοβάλντο, ο οποίος, αν και διακρίνεται για τη μεγάλη του αγάπη στη φύση και τις ομορφιές της, ζει στον τεχνικό πολιτισμό μιας μεγαλούπολης. Ενθουσιάζεται, όταν ένα πρωινό πηγαίνοντας στη δουλειά του ως αχθοφόρος, ανακαλύπτει τα μανιτάρια μέσα στην πόλη. Αγωνιά για την τύχη τους, αποκαλύπτει το πολύτιμο μυστικό στην οικογένειά του, χωρίς ιδιαίτερες λεπτομέρειες και τον καταλαμβάνει μια μανία ιδιοκτησίας φοβούμενος ότι κάποιος θα του τα κλέψει. Πηγαίνοντας

να μαζέψει τα μανιτάρια, διαπιστώνει ότι και άλλοι στην πόλη γνωρίζουν την ύπαρξή τους, τους προτρέπει να τα μαζέψουν και η προσωπική εμπάθειά του μεταμορφώνεται σε γενναιοδωρία. Τελικά, απογοητεύεται για τη δυσάρεστη έκπληξη που τον περιμένει, καθώς όλοι ομαδικά καταλήγουν στο νοσοκομείο, εξαιτίας των δηλητηριασμένων μανιταριών.

Οι λόγοι επιλογής του θέματος συνοψίζονται ως εξής: α) Το οικολογικό πρόβλημα αγγίζει τα βιώματα και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. β) Κινητοποιεί το λογικό και το θυμικό των μαθητών. γ) Φέρνει σε επαφή τους μαθητές με το ανθρωπογενές κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον και παρακινεί στη συνειδητοποίηση της αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασής τους. δ) Επιτρέπει τη διαμόρφωση νοοτροπιών, στάσεων και συμπεριφορών που θα οδηγήσουν στην προστασία του περιβάλλοντος και στη λύση των προβλημάτων του. ε) Εμπεριέχει ζητήματα ιδεολογίας ανοίγοντας ένα πεδίο συζήτησης ποικίλων κοινωνικών θεμάτων (εξαστισμός, οικονομική ανέχεια, ανθρώπινες σχέσεις). στ) Μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης με τις απαραίτητες «στοχαστικές» προσαρμογές (δηλίκιακός χαρακτήρας). ζ) Ως ευρύτατο στην πραγμάτευσή του αξιοποιεί το σύνολο της λογοτεχνικής παραγωγής, επιτρέποντας και τη διαθεματική προσέγγισή του.

Διδάσκοντας με βάση τον «Κριτικό Γραμματισμό/Εγγραμματισμό»

I. Πλαίσιο και Κεντρικό Θέμα του Αφηγηματικού Κειμένου

Ο πρώτος αυτός τομέας ανάλυσης επικεντρώνει την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνώστη στις βασικές και κεντρικές ορίζουσες του κειμένου, όπως στο *κοινωνικο-πολιτιστικό πλαίσιο*, το *χωροχρονικό πλαίσιο* και στο *κεντρικό θέμα*, απαραίτητα «εργαλεία» ιδιαίτερα στην κριτική ανάλυση με σκοπό την περαιτέρω εμβάθυνση και εξαγωγή συμπερασμάτων (Ματσαγγούρας, 2007, σσ. 181, 559-560).

1. *Ποιο είναι το κοινωνικο-πολιτιστικό πλαίσιο δημιουργίας του κειμένου;*

Στο κείμενο περιγράφεται η απομάκρυνση από τη φύση, η διαβίωση στο άχαρο, αφιλόξενο, μολυσμένο και επικίνδυνο αστικό περιβάλλον, οι καχύποπτες, απρόσωπες και ανταγωνιστικές κοινωνικές σχέσεις, η μονοτονία της εργασίας και οι περιορισμένες οικονομικές απολαβές.

2. *Ποιο είναι το χωροχρονικό πλαίσιο εξέλιξης της υπόθεσης του κειμένου;*

Το κείμενο μας μεταφέρει στους εξής διαφορετικούς χώρους: μια στάση του τραμ σε μια ιταλική πόλη, όπου υπήρχαν τα μανιτάρια, το σπίτι του Μαρκοβάλντο και τέλος στον θάλαμο ενός νοσοκομείου. Ο χρόνος είναι χειμώνας: ένα πρωί, ήταν Σάββατο, τη νύχτα, τα χαράματα, ήταν Κυριακή, το ίδιο βράδυ.

3. *Ποιο είναι το επιφανειακό (π.χ. εργάτης χάνει εργασία του) και ποιο το βαθύτερο θέμα (π.χ. επιπτώσεις εκσυγχρονισμού) που θίγει το κείμενο και ποια θέση λαμβάνει στο θιγόμενο θέμα;*

Το επιφανειακό θέμα είναι η απρόβλεπτη παρουσία της φύσης στην πόλη και ο τρόπος που αυτή επηρεάζει τον κεντρικό ήρωα (Μαρκοβάλντο). Το βαθύτερο θέμα είναι η στέρηση της φυσικής ζωής και οι συνακόλουθες επιπτώσεις της αστυφιλίας στη σωματική και ψυχική υγεία των ανθρώπων.

4. *Ποια είναι η κεντρική ιδέα που προβάλλει το κείμενο και πώς πείθει τον αναγνώστη γι' αυτήν;*

Ως κεντρική ιδέα του κειμένου προβάλλονται η στέρηση της φυσικής ζωής και τα προβλήματα των ανθρώπων στις πόλεις. Ο συγγραφέας δεν προσπαθεί να πείσει τον αναγνώστη επιχειρηματολογώντας ούτε συνθέτει κείμενο διδακτικού και μαχητικού χαρακτήρα, αλλά, μέσα από τις εικόνες της γκρίζας και άχαρης πόλης και τα συναισθήματα του κεντρικού ήρωα, αποβλέπει στην οικολογικοποίηση της σκέψης του αναγνώστη.

5. *Ποια κατηγορία αναγνωστών θα αντιδράσει θετικά και ποια αρνητικά στις ιδέες του κειμένου;*

Με το δεδομένο ότι το φυσικό περιβάλλον αποτελεί τον ζωτικό χώρο του ανθρώπου και η οικολογική κρίση ένα από τα σοβαρότερα ζητήματα που απασχολούν τη παγκόσμια κοινότητα, δεν θα υπάρξει, ενδεχομένως, κατηγορία αναγνωστών που θα αντιδρούσε αρνητικά στις ιδέες του κειμένου. Συνεπώς, θετική αντίδραση αναμένεται από τους ανθρώπους που είναι φυσιολάτρες, συνειδητοποιούν τον σημαντικό ρόλο της φύσης στη ζωή τους και αναζητούν διαχειριστικές λύσεις, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα

αποτελέσματα μόνο του περιβαλλοντικού προβλήματος (τεχνοκεντρικό πρότυπο ανάπτυξης). Θετικά θα αντιδράσουν και αυτοί που προσεγγίζουν το οικολογικό πρόβλημα μέσα από την αναγκαιότητα της συνεργασίας του ανθρώπου με τη φύση, την αναζήτηση βιώσιμων λύσεων και τη σύνδεση του προβλήματος με τον καταναλωτικό τρόπο ζωής και γενικότερα με το κοινωνικό πρόβλημα, όπως αλλαγές θεσμών, ιδεών, τρόπου ζωής, αντιμετωπίζοντας τα αίτια του προβλήματος και όχι τα αποτελέσματα (οικοκεντρική αντίληψη).

6. Ποια γνώση προϋποθέτει η κατανόηση του κειμένου;

Η κατανόηση του συγκεκριμένου κειμένου δεν προϋποθέτει ιδιαίτερη γνώση από τους μαθητές, καθόσον αυτοί είναι εξοικειωμένοι με περιβαλλοντικά ζητήματα μέσα από την πληθώρα των παραστάσεων του σύγχρονου κόσμου, τα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας και πληροφόρησης.

Δραστηριότητες

- Ο Καλβίνο αναφέρεται στην ιστορία του Μαρκοβάλντο για να μιλήσει για ένα θέμα. Ποιο νομίζετε ότι είναι αυτό; Τεκμηριώστε την απάντησή σας με στοιχεία μέσα από το κείμενο.
- Έχει ο τίτλος του κειμένου κάποια ιδιαίτερη σημασία σε σχέση με το θέμα;
- Αφού εντοπίσετε τα μηνύματα, οικολογικά και κοινωνικά, που προκύπτουν από την ανάγνωση της ιστορίας, να συνθέσετε, με βάση αυτά, ένα δικό σας κείμενο.
- Να φτιάξετε μια λίστα με λέξεις ή φράσεις που σκεφτήκατε αυθόρμητα και αφορούν φαινόμενα καταστροφής του περιβάλλοντος τα οποία πλήττουν τον πλανήτη μας.
- Ποιος είναι ο ρόλος των μανιταριών στην αρχή του κειμένου και ποιος στο τέλος του;
- Να δημιουργήσετε δύο κολάζ. Στο πρώτο, θα επικολλήσετε εικόνες που αναφέρονται στην αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος και των οικολογικών προβλημάτων. Στο δεύτερο, θα επικολλήσετε εικόνες που αναφέρονται στην αλλαγή του τρόπου ζωής των πολιτών και της μεταξύ τους επικοινωνίας στο αστικό περιβάλλον.
- Υπάρχουν σημεία στο κείμενο που σας φάνηκαν αστεία και σας έκαναν να γελάσετε; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
- Να γράψετε μια ιστορία με τίτλο «Στοιχεία της φύσης μέσα στην πόλη» και πώς αυτά επηρέασαν τη ζωή σας. Μπορείτε για παράδειγμα να αναφέρετε: α) μια απρόσμενη συνάντηση με μια χελώνα στην είσοδο της πολυκατοικίας σας, β) μια ξαφνική επίσκεψη ενός μαυρόγυπα στις οικοδομές και τα σπίτια των ανθρώπων.
- Επιλέξτε κάποια σκηνή από την ιστορία του Μαρκοβάλντο και: α) να τη δραματοποιήσετε (θεατρικός λόγος), β) να την αποδώσετε σε κόμικ, σκίτσο (εικαστικός λόγος), γ) να τη ζωγραφίσετε (εικαστικός λόγος), δ) να τη μεταγράψετε σε ποίημα (γραπτός λόγος). (Ενδεικτική αναφορά: η τυχαία ανακάλυψη των μανιταριών, η αναγγελία του γεγονότος στην οικογένεια, τα ευτράπελα συμβάντα κατά την ημέρα της συλλογής των μανιταριών, η σκηνή στο νοσοκομείο).
- Οργανώστε ένα debate (αγώνα επιχειρημάτων και πειθούς) με θέμα «Η ζωή στην πόλη είναι ανυπόφορη». Η πρώτη ομάδα θα στηρίζει και η δεύτερη θα αντικρούει την παραπάνω άποψη.
- Εφαρμόζοντας την τεχνική της αντίθεσης, αφενός μεν να παρουσιάσετε στοιχεία της πόλης και αφετέρου στοιχεία της φύσης. Τα πρώτα, αν και είναι εύκολο να τα δει κανείς και είναι εντυπωσιακά, δεν τα παρατηρεί ο Μαρκοβάλντο, σε αντίθεση με τα δεύτερα, τα οποία ελκύουν την προσοχή του. Εξηγήστε, γιατί συμβαίνει αυτό.
- Έχετε εμπειρία από τη ζωή στο χωριό, πώς νιώθετε, όταν κάνετε εκδρομές στη φύση, τι είναι αυτό που δεν σας αρέσει ή σας στεναχωρεί στην πόλη;
- Να εξετάσετε το κοινωνικό πλαίσιο της ιστορίας (π.χ. ποιος την έγραψε, για ποιον, πότε και γιατί;) και να δώσετε τεκμηριωμένη απάντηση.

II. Ρόλοι, Χαρακτήρες και Σχέσεις Ηρώων

Οι χαρακτήρες, ως ένας από τους βασικούς πυλώνες του νοήματος και της αναγνωστικής απόλαυσης, δίνουν τη δυνατότητα στον συγγραφέα να εκφράσει και να αποδώσει τον τρόπο που βιώνει και αντιλαμβάνεται τη ζωή και επιτρέπουν στον αναγνώστη να παρακολουθήσει

τις περιπέτειες, τη σκέψη, τα αισθήματα άλλων ανθρώπων, αποκτώντας μια πληρέστερη αντίληψη ακριβώς για τη ζωή ως βίωμα (Νάτσιν, 2015, σ. 100). Συνεπώς, στόχος του τομέα αυτού είναι να αναδειχτούν οι χαρακτήρες, η συμπεριφορά τους, η μεταξύ τους σχέση, καθώς και ο χώρος προέλευσης τους ως στοιχείο «διακειμενικής ζώνης».

1. Πώς εμφανίζονται παιδιά/νέοι/ηλικιωμένοι/άνδρες/γυναίκες; (στερεότυπα)

Ο κεντρικός ήρωας του κειμένου, ο Μαρκοβάλντο, ένας φτωχός άνθρωπος, χαμηλής κοινωνικής τάξης, εργάζεται ως αχθοφόρος, μια δουλειά σκληρή, με ελάχιστες οικονομικές απολαβές. Η ζωή του γίνεται ακόμη πιο θλιβερή, γιατί δεν έχει προσαρμοστεί στο αφιλόξενο περιβάλλον της μεγαλούπολης και αναζητά τα ελάχιστα ίχνη της φύσης στην άχαρη τσιμεντούπολη, ωστόσο είναι αναγκασμένος να συμβιβαστεί με την τεχνητή ζωή. Τύπος μελαγχολικός, εσωστρεφής, φυσιολάτρης, ρομαντικός και ονειροπόλος, καχύποπτος, μυστικοπαθής, κτητικός, ανταγωνιστής και τελικά αφελής και επιπόλαιος. Πρόκειται για έναν στερεοτυπικό χαρακτήρα, ο οποίος αφενός διαθέτει τα γνωρίσματα ανθρώπων, ενταγμένων στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, αφετέρου αποτυπώνονται στο πρόσωπό του τα χαρακτηριστικά σημάδια της αλλοτρίωσης και της αποξένωσης των ανθρώπων στις πόλεις. Ο συγγραφέας παρουσιάζει τον κεντρικό ήρωα της ιστορίας, τον Μαρκοβάλντο, κυρίως με τη μέθοδο της άμεσης έκθεσης (στατική παρουσίαση), πράγμα που σημαίνει ότι αναλαμβάνει ο ίδιος να χαρακτηρίσει τη συμπεριφορά του και δεν αφήνει τον αναγνώστη να βγάλει μόνος του τα συμπεράσματά του. Τα υπόλοιπα πρόσωπα, γυναίκα και παιδιά του Μαρκοβάλντο και ο οδοκαθαριστής Αμάντιτς, είναι φιγούρες που πλαισιώνουν τον πρωταγωνιστή.

2. Υπάρχει εξέλιξη των χαρακτήρων, αλλάζουν προς τα πού και γιατί;

Ο κεντρικός ήρωας του κειμένου, ο Μαρκοβάλντο, είναι δυναμικός και εξελισσόμενος χαρακτήρας, καθώς η συναισθηματική του κατάσταση περνά από διάφορες φάσεις: α) Βλέπει τα μανιτάρια: Ενθουσιάζεται, νομίζει ότι έγινε ένα μικρό θαύμα, ξεχνά τα καθημερινά του προβλήματα, γιατί τα μανιτάρια δίνουν ένα μήνυμα ελπίδας και ένα νόημα στη μίζερη ζωή του. β) Μοιράζεται τον ενθουσιασμό και τη χαρά του με την οικογένειά του: Αποκαλύπτει την εύρεση των μανιταριών στην οικογένειά του, κάνει σχέδια για την αξιοποίησή τους, ανυπομονεί να τα κόψει, διακατέχεται, όμως, από φόβο, ανησυχία, καχυποψία και δυσπιστία απέναντι στους άλλους, ακόμα και απέναντι στην οικογένειά του. Αποκτά κτητική διάθεση και ανταγωνιστικό πνεύμα, με αποτέλεσμα την αλλοτρίωση του χαρακτήρα του. γ) Βλέπει τον Αμάντιτς και τους άλλους να μαζεύουν τα μανιτάρια: Νιώθει οργή, ζηλοτυπία, εμπάθεια, ανταγωνισμό και απογοήτευση, όταν διαπιστώνει ότι και άλλος γνωρίζει για τα μανιτάρια και θα μοιραστεί το «δικό του» θησαυρό. δ) Τελικά: Αλλάζει διάθεση και γίνεται γενναϊόδωρος και φιλικός, θέλει να τα μοιραστεί, πράγμα που δείχνει ότι ίσως δεν έχει αλλοτριωθεί ριζικά, όσπου με το πάθημά του (δηλητηρίαση) απογοητεύεται πικρά.

3. Με ποιον ήρωα συμφωνείς, ποιον συμπαθείς, ποιον απορρίπτεις και γιατί;

Κεντρικός ήρωας του διηγήματος είναι ο Μαρκοβάλντο ο οποίος υποφέρει από την έλλειψη επαφής με τη φύση, βλέπει την ποιότητα της ζωής του να υποβαθμίζεται και βιώνει έντονα το ψυχικό αδιέξοδο του σύγχρονου ανθρώπου της μεγαλούπολης. Θέμα σύγκρισης ηρώων δεν τίθεται. Συνεπώς, θα πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον αποδεχόμαστε ή απορρίπτουμε τον πρωταγωνιστή. Ο αφελής και ονειροπόλος Μαρκοβάλντο, ενδεχομένως, θα προκαλέσει τη συμπάθεια και κάποτε το ειρωνικό χαμόγελο του αναγνώστη.

4. Πώς εξηγείς τη συμπεριφορά των ηρώων, κυρίως των «κακών»;

Η συμπεριφορά του Μαρκοβάλντο μπορεί να εξηγηθεί λόγω της απομάκρυνσής του από τον φυσικό τρόπο ζωής και της αλλοτρίωσης του στο ασφυκτικό αστικό περιβάλλον.

5. Ο κεντρικός ήρωας ποιον ήρωα άλλου διηγήματος σου θυμίζει και γιατί;

Ο κεντρικός ήρωας του διηγήματος θυμίζει την Ασπραδενή, μια μικρή νησιωτοπούλα που εγκαθίσταται στην Αθήνα, στο κείμενο της Ευγενίας Φακίνου «Η ζωή στη Σμύρνη» (*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄ Γυμνασίου*, σσ. 100-102). Η Ασπραδενή, ένα εντεκάχρονο κορίτσι, που μεγαλώνει σε μια στοργική οικογένεια στη Σμύρνη και μαθαίνει να κωδικοποιεί τα γητέματα της ζωής με «αστρολάβο» την ψυχή, αναγκάζεται να μετακομίσει στην Αθήνα, λόγω οικονομικών προβλημάτων της οικογενείας της. Εκεί, η Ασπραδενή βιώνει τη άδικη σκληρότητα και την αδηφαγία

τής ηθικά διαβρωμένης μεγαλούπολης, σε αντίθεση με την παραδοσιακή ζωή, τους χαλαρούς ανθρώπινους ρυθμούς και τις πιο στενές ανθρώπινες σχέσεις, όπως τα ήξερε στο μικρό νησί της.

Δραστηριότητες

- Να χαρακτηρίσετε τον κεντρικό λογοτεχνικό χαρακτήρα του διηγήματος, τον Μαρκοβάλντο, σε σχέση με την πόλη του, την κοινωνική και οικονομική του θέση, την οικογένειά του και τους άλλους, στηριζόμενοι σε στοιχεία του κειμένου.
- Να αντλήσετε στοιχεία από το κείμενο και να περιγράψετε τις φάσεις, από τις οποίες περνά η διάθεση (συναισθήματα) του ήρωα (εξέλιξη του χαρακτήρα), από τη στιγμή που ανακαλύπτει την ύπαρξη των μανιταριών.
- Να εκφράσετε τα συναισθήματά σας για τον ήρωα και τη ζωή του.
- Να διαβάσετε το κείμενο «Η ζωή στη Σύμη» της Ευγενίας Φακίνου και αφού διπλώσετε ένα χαρτί στη μέση στη μία του πλευρά να καταγράψετε τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στους ήρωες των δύο αποσπασμάτων (Μαρκοβάλντο-Αστραδενή) και στην άλλη τις διαφορές στις σχέσεις των ανθρώπων, όπως αυτές περιγράφονται στα δύο αποσπάσματα.
- Φανταστείτε ότι συναντάτε τον Μαρκοβάλντο. Μπορείτε να ανοίξετε έναν διάλογο μαζί του ή να του πάρετε μια συνέντευξη;
- Να διατυπώσετε κάποιες υποθέσεις, για ποιους λόγους ο Μαρκοβάλντο επιμένει να αναζητά διαρκώς σημάδια της φύσης στη μεγαλούπολη, όπου ζει και να αναρωτηθείτε, αν και εσείς έχετε παρόμοια ανάγκη.
- Να εντοπίσετε στο κείμενο λεπτομέρειες και σημεία που μας αποκαλύπτουν σταδιακά την προσωπικότητα του βασικού ήρωα.
- Ποια άλλα πρόσωπα που «δεν υπάρχουν» στην ιστορία θα θέλατε να προσθέσετε; Ποιος θα ήταν ο ρόλος τους;
- Πώς τα χαρακτηριστικά των ηρώων επηρεάζουν την ιστορία; Ποιες έμμεσες νύξεις αφήνει η ιστορία για το πώς οι άνθρωποι έπρεπε να είναι;

III. Εξουσία, Συμφέροντα και Διακρίσεις

Βασικός σκοπός των ερωτημάτων που θέτει ο τομέας αυτός είναι να αναδείξει, μέσα από τις επιλογές της γλώσσας και του περιεχομένου του κειμένου, κυρίαρχους τρόπους νοηματοδότησης των πραγμάτων, οι οποίοι διαφοροποιούν τους ανθρώπους, περιθωριοποιούν άτομα και ομάδες, κατασκευάζουν τους «άλλους», τους «διαφορετικούς», που και συχνά δαιμονοποιούν, θέτοντας το βασικό αίτημα της ισότητας και της δικαιοσύνης μεταξύ όλων των ανθρώπων (Ματσαγούρας, 2007, σ. 183).

1. Ποια μικρο-συμφέροντα συγκρούονται και σε ποια μακρο-συμφέροντα ανάγονται;

Ο Μαρκοβάλντο, ένας βιοπαλαιστής, στενά συνδεδεμένος με τη φύση και απροσάρμοστος στο εκτυφλωτικό και ηχηρό περιβάλλον της πόλης, ανακαλύπτοντας τα σημαντικά για αυτόν μανιτάρια, «συγκρούεται» με τον ανταγωνιστή του, τον «διοπτροφόρο», «κρεμανταλά» Αμάντιτζί, στο πρόσωπο του οποίου βιώνει μια αδιόρατη απειλή (μικρο-συμφέροντα). Η υποκριτική γενναιοδωρία του ανταγωνισμού, η εκδικητικότητα, η καχυποψία, η εχθρικότητα, η ιδιοτέλεια ανάγονται στα μακρο-συμφέροντα και εξηγούνται, λόγω της αποξένωσης των ανθρώπων από τη φύση και των παρενεργειών και κινδύνων διαβίωσης στα αστικά κέντρα.

Δραστηριότητες

- Ποια είναι τα μικροσυμφέροντα που προβάλλονται και πώς πιστεύετε ότι επηρεάζουν την εξέλιξη της αφήγησης; Ποια θα μπορούσε να ήταν η εξέλιξη, αν αυτά ήταν διαφορετικά.

IV. Προβαλλόμενη Άποψη και «Πραγματικότητα»

Ο τομέας αυτός αντιλαμβάνεται τον κριτικό εγγραμματισμό ως την ικανότητα του μαθητή-αναγνώστη να αναλύει και να αποδομεί κριτικά το κείμενο σε όλα τα επίπεδα και τις λειτουργίες του, για να αναδειχθούν οι αξίες, οι ιδεολογίες, οι κοινωνικές πρακτικές που προβάλλονται, διαβάλλονται ή παραθεωρούνται. Απαραίτητο είναι να προσδιοριστεί η

απόκλιση μεταξύ της προβαλλόμενης άποψης και της πραγματικότητας, αφού προηγουμένως προσδιοριστεί διαλογικά η πραγματικότητα (Ματσαγγούρας, 2007, σ. 561).

1. *Ποια πλευρά κοινωνικής πραγματικότητας προβάλλει (σχέσεις, εργασία κ.λπ.);*

Το θέμα που πραγματεύεται το κείμενο αναφέρεται σε ένα από τα οικουμενικά προβλήματα της παγκόσμιας κοινότητας, αυτό της διατάραξης του οικοσυστήματος, του εξαστισμού και τις συνέπειες στην ποιότητα ζωής των ανθρώπων.

2. *Ποια εικόνα του κόσμου κατασκευάζεται και προβάλλεται (χαοτική, αισιόδοξη, δύσκολη κ.λπ.);*

Ο συγγραφέας κατασκευάζει μια εικόνα του κόσμου/της πόλης απαισιόδοξη και αδιέξοδη ως προς την ποιότητα της ζωής και ως προς τις κοινωνικές σχέσεις. Το όποιο μήνυμα ελπίδας δίνουν αρχικά τα μανιτάρια, στο τέλος διαψεύδεται και μάλιστα αποδεικνύεται απατηλό και επικίνδυνο (δηλητηρίαση).

3. *Πώς επιχειρεί να τοποθετήσει τον αναγνώστη στην προβαλλόμενη πραγματικότητα;*

Ο συγγραφέας τοποθετεί την αναγνώστη απέναντι στην προβαλλόμενη πραγματικότητα καταδεικνύοντας μόνο τους κινδύνους και το ζοφερό μέλλον που τον περιμένει. Θα υποστηρίξαμε ότι το κείμενο διακατέχεται από μια «καταστροφολογία», γιατί δεν προωθούνται κάποια διέξοδος και προοπτική αντιμετώπισης του οικολογικού προβλήματος.

4. *Τι είναι πραγματικό, φυσικό και αντικειμενικό και τι εξωπραγματικό, αφύσικο και ιδιοτελές στο κείμενο;*

Το κείμενο ανήκει στον χώρο της μυθοπλασίας, όμως τα γεγονότα θα μπορούσαν να είναι πραγματικά και το σκηνικό (χωροχρονικό πλαίσιο), όπου τοποθετείται η δράση, ρεαλιστικό και γνώριμο για τους ανθρώπους των μεγαλουπόλεων. Οι περιπέτειες και τα συναισθήματα του Μαρκοβάλντο περιγράφονται φυσικά και αβίαστα, χωρίς διάθεση υπερβολής.

5. *Ποια είναι τα ανάλογα του θέματος σε άλλους τόπους/χρόνους/περιστάσεις;*

Η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και το αίτημα για την προστασία του επισημάνθηκε ήδη από τη δεκαετία του 1960 με την εμφάνιση, μάλιστα, ειδικής ορολογίας («οικολογία», «αειφορία», «οικοσύστημα»). Συνειδητοποιήθηκε εντονότερα, κατά τη δεκαετία του 1970, όπως μαρτυρούν η σχετική αρθρογραφία, η έκδοση βιβλίων, η σύγκληση συνεδρίων, η ίδρυση οικολογικών σωματείων και οργανώσεων διεθνούς χαρακτήρα (π.χ. Green Peace), ακόμη και καθαρά πολιτικού χαρακτήρα (Πράσινοι-Οικολόγοι) και η εισαγωγή στα σχολεία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Δραστηριότητες

- Σε ποιο χρονικό-ιστορικό πλαίσιο τοποθετείται η εικόνα της πόλης; Με ποιον τρόπο κατασκευάζεται η σύγχρονη πόλη, οι κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις που οδηγούν στην ανάπτυξη και γιγάντωσή της, οι συνθήκες ατομικής και συλλογικής συμπεριφοράς των ανθρώπων στο αστικό περιβάλλον;
- Εντοπίστε στοιχεία της ζωής στην πόλη (π.χ. άναρχη δόμηση, δραματική διόγκωση, έντονη βιομηχανική και τεχνολογική ανάπτυξη, τραχύ, άσχημο, αλλοτριωτικό και ψυχικά «έρημο» περιβάλλον για τον άνθρωπο, υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής κ.λπ.) στο αφήγημα του Καλβίνο και στα εξής έργα: α) Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου, «Αθήνα», β) Αμαλία Τσακνιά, «Η πόλη», γ) Κοσμάς Ι. Χαρπαντίδης, «Χαλασμένες γειτονιές», δ) Μαρία Ιορδανίδου, «Στην εποχή του τσιμέντου και της πολυκατοικίας» (*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου*, σσ. 14, 15, 16-18, 206-209 αντίστοιχα), ε) Γιώργος Σεφέρης, «Ιππιος Κολωνός», στ) Αργύρης Χιόνης, «Η ομορφιά που γεννιόταν και πέθαινε» (*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου, Ο λόγος ανάγκη της ψυχής*, Λευκωσία, σσ. 54, 66-68 αντίστοιχα).
- Να συγκρίνετε τα προσωπικά σας βιώματα στη μεγαλούπολη με τη λογοτεχνική της αναπαράσταση στο κείμενο του Καλβίνο. Πώς βλέπετε την πόλη σας; Ποια προβλήματα αντιμετωπίζετε; Τι προτείνετε να αλλάξει στην πόλη σας και στον τρόπο ζωής σας, ώστε να ζήσετε πιο φιλικά προς το περιβάλλον; Να καταθέσετε τις σκέψεις σας για τον ρόλο τον δικό σας που ζείτε σε αυτήν την πόλη.
- Πώς φαντάζεστε την πόλη του μέλλοντος. Να την αναπαραστήσετε με ένα εικαστικό έργο, ένα αφηγηματικό ή ταξιδιωτικό κείμενο, ένα ποίημα, ένα βίντεο.

- Υπερβαίνοντας την υλική υπόσταση της πόλης, να συζητήσετε για τη διάδραση του περιβάλλοντος (εξωτερικού χώρου) με το άτομο (εσωτερικός χώρος), δηλαδή την πόλη ως «ιδέα» που ακολουθεί τον πολίτη, χωρίς τοπικούς και χρονικούς περιορισμούς. Αφορμή για αυτό θα σας δώσει η ανάγνωση του ποιήματος του Καβάφη «Η Πόλις» (Κιοσσές, 2011).
- Η πόλη, όπως παρουσιάζεται στο απόσπασμα, έχει επηρεάσει τον χαρακτήρα, τις απόψεις, την προσωπικότητα του πρωταγωνιστή Μαρκοβάλντο;
- Η σχέση δυσαρμονίας του κατοίκου της πόλης με τα στοιχεία της φύσης, που συναντά ζώντας στην πόλη, έχει μεταβληθεί στο τέλος της αφήγησης; Και αν όχι τι θα προτείνετε;
- Εξετάζοντας τη σχέση μυθοπλασίας-πραγματικότητας, σε ποιο βαθμό νομίζετε ότι περιστατικά, πρόσωπα, καταστάσεις, περιγραφές ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα; Νομίζετε ότι η μυθοπλασία αντικαθιστά ή συμπληρώνει την πραγματικότητα;
- Να καταγράψετε μαρτυρίες ηλικιωμένων για τη ζωή τους στην πόλη άλλοτε (στα παιδικά τους χρόνια) και να τις αντιπαραβάλετε με σύγχρονες μαρτυρίες τους ή με τις δικές σας εμπειρίες.
- Να «σκηνοθετήσετε» με βιντεοκάμερα στιγμιότυπα από τη σύγχρονη ζωή στην πόλη και από την ζωή στο χωριό και να συζητήσετε πάνω στο υλικό σας.
- Αν η Περσεφόνη αποφάσιζε «να βγει στο μπαλκόνι του κόσμου» και να συντάξει μια επιστολή προς το Υπουργείο Περιβάλλοντος και το Υπουργείο Παιδείας, ποιο νομίζετε θα ήταν το περιεχόμενό της, αναφορικά με τα περιβαλλοντικά προβλήματα και τις δράσεις που θα μπορούσε να αναλάβει το σχολείο;
- Προσπαθήστε να διακρίνετε το μήνυμα, την επίσημη και φανερή ιδεολογία του, και μετά αναζητήστε το κρυμμένο μήνυμα τη λανθάνουσα ιδεολογία του συγγραφέα. Και αν αυτά τα δύο βρίσκονται σε αντιπαράθεση, τι μπορεί αυτό να σημαίνει;
- Τι πιστεύετε ότι ζητάει το κείμενο από εσάς ως αναγνώστη και είστε πρόθυμοι να το δεχτείτε; Τι θα προτείνετε να αλλάξει;

V. Εναλλακτικές Προσεγγίσεις της Πραγματικότητας

Στον τομέα αυτόν ο αναγνώστης καλείται να διαμορφώσει και να αντιπροτείνει τη δική του αναπαράσταση της πραγματικότητας, έχοντας πλήρη συναίσθηση ότι και η δική του αναπαράσταση είναι, απλώς, μια εναλλακτική υποκειμενική προσέγγιση και άρα η αιτιολόγηση της εκδοχής του παίρνει τη μορφή μιας διαλεκτικής αντιπαράθεσης με το κείμενο (Ματσαγγούρας, 2007, σ. 183).

1. Πώς το κείμενο/περικείμενο/διακείμενο διαπλέκονται;

Το κείμενο του Ίταλο Καλβίνο «Μανιτάρια στην πόλη» μπορεί να εξεταστεί αντιστικτικά με το κείμενο του Αργύρη Χιόνη «Η ομορφιά που γεννιόταν και πέθαινε» (*Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β΄ Γυμνασίου, Ο λόγος ανάγκη της ψυχής*, Λευκωσία, σσ. 66-68). Κοινό σημείο είναι η θέση της φύσης στο αφιλόξενο περιβάλλον της πόλης, με βασικούς πρωταγωνιστές τα μανιτάρια στην πρώτη περίπτωση και την παπαρούνα στη δεύτερη περίπτωση.

Δραστηριότητες

- Αν κάθε κείμενο αναπαριστά έναν τρόπο ανάγνωσης της πραγματικότητας, νομίζετε ότι η εποχή μας έχει ανανεώσει το ενδιαφέρον της για το συγκεκριμένο ζήτημα που προβάλλεται, λαμβάνοντας υπόψη ότι το κείμενο γράφτηκε το 1963;
- Να διαβάσετε το κείμενο του Αργύρη Χιόνη «Η ομορφιά που γεννιόταν και πέθαινε» και να εξετάσετε από ποια οπτική γωνία βλέπουν την εικόνα της μεγαλούπολης ο Καλβίνο και ο Χιόνης. Παράλληλα, να αναζητήσετε και να αντιπαραβάλετε το επιμύθιο των δύο κειμένων.
- Να αντιπαραβάλετε τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί ο Καλβίνο και ο Χιόνης, για να περιγράψουν από τη δική τους οπτική γωνία τα μανιτάρια, τις παπαρούνες, τους ανθρώπους και το περιβάλλον της πόλης.
- Να σχεδιάσετε ένα υποθετικό σενάριο συνάντησης των μανιταριών του Καλβίνο και της παπαρούνας του Χιόνη. Τι θα μπορούσαν αυτά τα δύο στοιχεία της φύσης να

συζητήσουν αναφορικά με τη ζωή τους στην πόλη και τη σχέση των κατοίκων τους με τη φύση που αυτά αντιπροσωπεύουν;

- Τι θεωρείται δεδομένο στο κείμενο και αν υπάρχουν κάποιες πτυχές του κειμένου στις οποίες, ενδεχομένως, θα θέλατε να αντιδράσετε, να αρνηθείτε ή να αλλάξετε;
- Με ποιον άλλο τρόπο θα μπορούσε να διαβαστεί το κείμενο από αναγνώστες άλλης εποχής και τόπου, με διαφορετικές κουλτούρες; Ποια στοιχεία, κατά τη γνώμη τους, θα τα έβρισκαν προφανή και φυσιολογικά και ποια προκλητικά και απειλητικά για τη δική τους κοσμοθεωρία;
- Ποιες δικές σας εμπειρίες, παραδοχές, ή απόψεις νιώθετε πιο έντονα μετά την αλληλεπίδρασή σας με το κείμενο; Πώς μπορεί η γνώση της δικής σας πολιτισμικής κουλτούρας να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο διαβάσατε το κείμενο;

VI. Το Πρόσωπο του Συγγραφέα

Η αναπόφευκτη παρουσία του συγγραφέα τονίστηκε στις ποικίλες θεωρίες λογοτεχνίας (συγγραφοκεντρικές), οι οποίες διερευνούν το παραγόμενο έργο σε συνδυασμό με τα εργοβιογραφικά του στοιχεία. Ο συγγραφέας είναι αυτός που καθορίζει την οπτική γωνία (εστίαση) και νοηματοδοτεί το κείμενό του, ανεξάρτητα από τις όποιες εναλλαγές υποστεί το νόημά του από τους μελλοντικούς αναγνώστες.

1. Ποια εικόνα σχηματίζει ο αναγνώστης για το/τη συγγραφέα;

Η αφήγηση είναι τριτοπρόσωπη (εξωτερική/μηδενική εστίαση), ο αφηγητής είναι «παντογνώστης» και «παντοδύναμος», πράγμα που προσδίδει αντικειμενικότητα στην αφήγηση. Το ελάχιστο σχόλιο που διατυπώνει («Τα μάτια αυτού του Μαντοβάλντο ήταν άμαθα στη ζωή της πόλης») δεν αναιρεί την αποστασιοποίηση από τα δρώμενα.

2. Τι αξίες/ιδέες ασπάζεται ο/η συγγραφέας;

Ο συγγραφέας ασπάζεται ιδέες και αξίες οικουμενικές και πανανθρώπινες και επιδιώκει, μέσω της γραφής του, να διεγείρει και να αφυπνίσει τη συνείδηση του σύγχρονου ανθρώπου. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από το βιβλίο του *Αόρατες πόλεις* (2009, σ. 190): «Η κόλαση των ζωντανών δεν είναι κάτι που θα υπάρξει· αν υπάρχει μία είναι αυτή που βρίσκεται εδώ, η κόλαση που κατοικούμε κάθε μέρα, που φτιάχνουμε με το να ζούμε μαζί. Δυο τρόποι υπάρχουν από το να γλυτώσεις από το μαρτύριό της. Ο πρώτος είναι εύκολος σε πολλούς: δέξου την κόλαση και γίνε μέρος της, έτσι που να μην τη βλέπεις πια. Ο δεύτερος είναι επικίνδυνος και απαιτεί συνεχή επαγρύπνηση: ψάξε και μάθε να αναγνωρίζεις ποιος και τι, στη μέση της κόλασης, δεν είναι κόλαση, κι αυτά κάνε να διαρκέσουν, δώσ' τους χώρο».

3. Πόσο πειστικοί είναι οι ήρωες του και πόσο αναμενόμενη η συμπεριφορά τους;

Ο Καλβίνο, με έναν αφηγηματικό τρόπο αφοπλιστικά απλό, σχεδόν προφορικό, λιτό, ανεπιτήδευτο και άμεσο, σε ύφος ζωντανό, παραστατικό, έντονα περιγραφικό, ελαφρά ειρωνικό και χιουμοριστικό, με αντιπροσωπευτικές εικόνες και διαλόγους που μεταφέρουν τα γεγονότα αυτούσια και αυθεντικά, ψυχογραφεί τον πρωταγωνιστή του και δίνει το προνόμιο στον αναγνώστη να διεισδύσει στα μύχια των σκέψεων και των συναισθημάτων του (Δουζίνα, 2011, σ. 122).

Δραστηριότητες

- Αν παίρνατε μια συνέντευξη από τον συγγραφέα Ιταλο Καλβίνο, ποιες ερωτήσεις, νομίζετε, ότι θα του θέτατε; Θα σας ενδιέφερε να μάθετε την αφορμή συγγραφής του συγκεκριμένου κειμένου, με δεδομένο ότι το Τορίνο είναι μια βιομηχανική πόλη της Ιταλίας;
- Με ποιον άλλο τρόπο πιστεύετε ότι θα μπορούσε ο συγγραφέας να παρουσιάσει τη συγκεκριμένη πληροφορία;
- Αν άλλαζε ο αφηγητής/συγγραφέας, θα μπορούσε να προβάλλει διαφορετικές πλευρές της πόλης, ανάλογα με τα βιώματα, την ιδεολογία, την κοινωνική τάξη, το φύλο, την καταγωγή, την εθνικότητα, τη θρησκεία του;
- Ποιος είναι ο σκοπός του συγγραφέα για τον οποίο έγραψε το κείμενο και ποια η σχέση της ζωής του (δείτε το βιογραφικό του) με τον σκοπό που επιδιώκει;

- Θεωρείτε ότι ο σκοπός του συγγραφέα είναι να οδηγήσει τον αναγνώστη σε ένα αισιόδοξο ή ένα απαισιόδοξο τέλος και γιατί θα επέλεγε το ένα ή το άλλο;
- Σε ποιους πιστεύετε ότι απευθύνεται το εν λόγω κείμενο (ποιους δέκτες έχει κατά νου);
- Ο συγγραφέας έχει επιλέξει την υποκειμενική ή την αντικειμενική αφήγηση και κατά πόσον η επιλογή του αυτή εξυπηρετεί τον σκοπό του κειμένου;
- Ποιο αφηγηματικό εύρημα του συγγραφέα προκαλεί στον αναγνώστη έντονα συναισθήματα και προωθεί την εξέλιξη της δράσης;
- Ποια η σχέση του συγγραφέα με την πόλη του; Έχει τάση εξιδανίκευσης της πόλης του παρελθόντος ή την προσεγγίζει κριτικά;
- Έχετε διαβάσει τα άλλα κείμενα της συλλογής του Καλβίνο; Διαπιστώνετε κοινά σημεία ως προς τη θεματολογία, τον ήρωα, τον τρόπο χειρισμού και παρουσίασης του θέματος;
- Πώς κρίνετε τον τρόπο γραφής του Καλβίνο; Ποια σημεία του κειμένου (της γραφής) σας άρεσαν ή δεν σας άρεσαν και γιατί;
- Πώς θα χαρακτηρίζατε τον συγγραφέα μέσα από τα κείμενά του (θεματολογία και τρόπο γραφής);
- Αφού διαβάσετε το βιογραφικό σημείωμα που παρατίθεται στο τέλος του αποσπάσματος στο σχολικό βιβλίο, προκειμένου να μάθετε ποιος είναι ο συγγραφέας-πομπός, σκεφτείτε πώς θα τον χαρακτηρίζατε από τις επιλογές που έχει κάνει στη ζωή του;

Συμπεράσματα

Το μοντέλο του κριτικού γραμματισμού, ως ένα από τα προτεινόμενα μοντέλα, με βάση το οποίο προσεγγίσαμε ένα λογοτεχνικό αφηγηματικό κείμενο έχει διπλό στόχο (Proust • Wray, 2006 • Κοντοβούρκη, 2013 • Μαρσαγγούρας, 2007): Αφενός μεν, κάνει τη «διαφορά» στη ζωή του μαθητή-αυριανού πολίτη, του δίνει περισσότερα «κλειδιά» και εφόδια στη ζωή του, ώστε να μαθαίνει «να βλέπει» και να διαπραγματεύεται τον κόσμο του και τον κόσμο, εξετάζοντας «γιατί τα πράγματα να είναι με τον τρόπο που είναι». Αφετέρου, ο εκπαιδευτικός, αποστασιοποιούμενος από την παραδοσιακή «τραπεζική» και «αποταμιευτική» μέθοδο, σύμφωνα με την οποία κατέθετε στα «άδεια» κεφάλια των μαθητών του τη γνώση, στρέφεται προς μια «προβληματίζουσα» διδασκαλία, τείνοντας να έχει ένα μερίδιο στην κοινωνική αλλαγή.

Καταλήγοντας, είναι γνωστές οι επιφυλάξεις ότι οι πρακτικές του κριτικού γραμματισμού φαίνεται να στοχεύουν στη λογική και να δίνουν έμφαση στη σκέψη, αποκλείοντας τη συναισθηματική εμπλοκή, το παιχνίδι με το κείμενο, την ευχάριστη οδοιπορία ανακάλυψης και εξερεύνησης, τη λογοτεχνική απόλαυση. Ως δικλίδες ασφαλείας σε αυτή τη διαδικασία μπορούν να λειτουργήσουν τα εξής: Πρώτον, το αποτέλεσμα της εφαρμογής του δεν εξαρτάται τόσο από τη θεωρητική θεμελίωσή του, όσο από την προνοητικότητα και τη δεξιότητα του εκπαιδευτικού να αφήνει περιθώριο στην περιοχή πέραν της παγιωμένης λογικής. Δεύτερον, οι παραπάνω πρακτικές αποτελούν ενδεικτικά παραδείγματα, τα οποία μπορούν να εμπλουτιστούν μέσα από την αλληλεπίδραση αυτών, οι οποίοι συμμετέχουν στη διδακτική πράξη.

Βιβλιογραφία

- Barton, D. (2009). *Εγγραμματισμός: Εισαγωγή στην οικολογία της γραπτής γλώσσας* (Ι. Βλαχόπουλος, Μτφρ.). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Baynham, M. (2002). *Πρακτικές γραμματισμού*, (Μ. Αραποπούλου, Μτφρ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Bishop, E. (2014). Critical Literacy. Bringing Theory to Praxis. *Journal of Curriculum Theorizing*. 30 (1), 51-63.
- Bourke, R. T. (2008). First graders and fairy tales: one teacher's action research of critical literacy. *The Reading Teacher*, 62, 304-312.
- Cervetti, G., Pardales, M., & Damico, J. S. (2001). *A tale of differences: comparing the traditions, perspectives, and educational goals of critical reading and critical literacy*. Ανακτήθηκε 26/10/2018 από <https://tinyurl.com/ybw6n64f>.

- Gregory, A., & Cahill, M. A. (2009). Constructing critical literacy: Self-reflexive ways for curriculum and pedagogy. *Critical Literacy: Theories and Practices*, 3, 5-16.
- Hassan S.G.M. (2015). Suggested Strategy for Developing Critical Literacy. *International Journal of Humanities and Social Science Vol. 5, No. 9*, 170-175.
- Kalantzis, M. & Cope, B. (2001) Πολυγραμματισμοί. Στο Χριστίδης, Α. Φ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Luke, A. (2011). Regrounding critical literacy: representation, facts and reality. In Hawkins, M. (Ed.), *Key Perspectives on Languages and Literacies*. New York: Routledge.
- Luke, A. (2012). Critical literacy: Foundational notes. *Theory Into Practice*, 51(1), 4-11.
- Luke, A., & Freebody, P. (1997). Critical Literacy and the Question of the Normativity. In S. Muspratt, A., Luke & P. Freebody (Eds). *Constructing Critical Literacies: Teaching and Learning Textual Practice*. St Leonards: Allen & Unwin.
- Mellor, B., O'Neill, M., & Patterson, A. (1991). *Reading Fictions*. Cottesloe: Chalkface Press.
- Proust, M. (1985) *Διαβάζοντας: μέρες ανάγνωσης* (Π. Παπαδόπουλος & Κ. Τσιταράκης Μτφρ.). Αθήνα: Εστία.
- Timbal-Duciaux, L. (1996). *Το δημιουργικό γράψιμο. Διδακτική Πράξη και Θεωρία* (Γ. Παρίσης, Μτφρ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Wray, D. (2006). «Developing critical literacy: a priority for the 21st century». *Journal of Reading, Writing and Literacy*, 1, 19-34.
- Αναλυτικά Προγράμματα Προδημοτικής, Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης, Λογοτεχνία (2018). Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου.
- Αραβανή, Ευ. (2011). Αναπτύσσοντας Δεξιότητες Κριτικού Γραμματισμού μέσα από τη Λογοτεχνία. *Γλώσσα και Γραμματισμός*, 24, 3-7.
- Δεδούλη, Μ., & Κατσαρού, Ε. (2010). Ο Γλωσσικός Γραμματισμός στο Πλαίσιο του Προγράμματος PISA: Κριτικές Επισημάνσεις. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 50, 7-24.
- Δουζίνα, Μ. (2017). Ίταλο Καλβίνο, Μανιτάρια στην πόλη. Στο Αγάθη Γεωργιάδου & Γιώργος Δ. Μπίκος (Επιμ.), *Διδακτική της Λογοτεχνίας. Βιοματική και κριτική διδασκαλία μέσω τεχνικών δημιουργικής γραφής και αναγνωστικής ανταπόκρισης*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Καλβίνο, Ι. (2009). *Αόρατες πόλεις* (Ε.Γ. Ασλανίδης & Σ. Καπογιαννοπούλου, Μτφρ.). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κιοσσές, Σπ. (2011). *Η πόλη στη λογοτεχνία*. Ανακτήθηκε στις 26/10/2018 από <http://proteas.greek-language.gr>.
- Κοντοβούρκη Στ. (2013). Κριτικός Γραμματισμός: Μια προσπάθεια θεωρητικής οριοθέτησης της έννοιας. Ηλεκτρονικά *Πρακτικά 13ου Συνεδρίου του «Εκπαιδευτικού Ομίλου Κύπρου»*. Λευκωσία.
- Ματσαγγούρας, Ηλ. Γ. (2004). *Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου ή αφού σκέφτονται γιατί δεν γράφουν;* Αθήνα: Γρηγόρη.
- Ματσαγγούρας, Ηλ. Γ. (2007). *Σχολικός Εγγραμματισμός. Λειτουργικός. Κριτικός. Επιστημονικός*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Μητσικοπούλου, Β. (2001). Γραμματισμός. Στο Χριστίδης, Α. Φ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη Γλώσσα*, 223-229. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Νάτσινα, Αν. (2015). Λογοτεχνικοί χαρακτήρες, ιδεολογία και στερεότυπα. Στο Β. Βασιλειάδης & Κ. Δημοπούλου (Επιμ.) *Σελιδοδείκτες Για την ανάγνωση της λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Πρόγραμμα Σπουδών για τη Διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας και της Λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο (2011α) και στο Γυμνάσιο (2011β). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Τσιλιμένη, Τ. (2017). Λογοτεχνικός και Κριτικός Γραμματισμός. Ξεφυλλίζοντας το βιβλίο του Α. Browne *Voices in the park*. Στο Μαρίνα Ροδοσθένους- Μπαλάφα (Επιμ.) *Δημιουργική Διδασκαλία της Λογοτεχνίας. Εισηγήσεις και Πρακτικές Εφαρμογές στη Δημοτική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Φρέιρε, Π. (1998). *Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν* (Μ. Νταμπαράκης, Μτφρ.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

- Χατζησαββίδης, Σ. (2007). Ο γλωσσικός γραμματισμός και η παιδαγωγική του γραμματισμού: θεωρητικές συνιστώσες και δεδομένα από τη διδακτική πράξη. Στα *Πρακτικά του 6ου Πανελλήνιου Συνεδρίου της OMEP*. Πάτρα.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2010). Γλωσσοδιδασκτικά συνεχή και ασυνεχή της τελευταίας τριακονταετίας: από τον επικοινωνιοκεντρισμό στον κοινωνιοκεντρισμό. Στο Κ. Ντίνας, Α. Χατζηπαναγιωτίδου, Α. Βακάλη, Τ. Κωτόπουλος & Α. Στάμου (Επιμ.), *Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας (ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)*.